

Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 55-92
DOI: 10.7827/TurkishStudies.14832
ISSN: 2667-5617
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Ocak 2019*

✓ *Accepted/Kabul: Şubat 2019*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR – Doç. Dr. Murat ÇERKEZ – Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR – Dr. Öğr. Üyesi Ökkeş Hakan ÇETİN*

This article was checked by iThenticate.

KAHRAMANKAZAN ÇEŞMELERİ

Filiz CANYURT*

ÖZET

Kahramankazan İlçesi Ankara'nın batısında bulunan Mürted Ovası üzerine kurulmuştur. İlçe, İç Anadolu bölgesinin yukarı Sakarya bölümünde yer almaktadır. İlçe doğuda Çubuk, batıda Ayaş, kuzeyde Kızılcahamam, güneyde Yenimahalle ve Sincan ilçeleri ile komşudur.

İlçe tarihinin Bakır çağına kadar uzandığı bilinmektedir. Günümüze kadar yapılan araştırmalar ile arkeolojik kazılarda ortaya çıkan bulgular, ilçenin farklı medeniyetleri bünyesinde barındırmış eski bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Tarihi bakır çağına kadar uzanan ilçenin, Osmanlı dönemine ait ilk kayıtları M.1463 tarihli Ankara tahrir defterlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu defterden anlaşıldığı üzere nüfus Ankara'nın kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde daha yoğundur. Bu durumda ilçenin içinde bulunduğu ovanın 15. Yüzyılda önemli bir yerleşim alanı olduğu sonucunu vermektedir.

İlçenin mahalle ve köylerinde yaptığımız çalışma sonucunda 24 çeşme tespit ettik. Burada tanıtmayı düşündüğümüz eserlerin dört tanesi herhangi bir yapıya bağımlı olarak inşa edilirken geri kalanları bağımsız olarak yapılmıştır. Genellikle dikdörtgen planlı olan bu yapılarda kesme taş, moloztaş ve mermer malzeme kullanılmıştır. Üç çeşmenin ön cephesi yüzeysel kemerlerle hareketlendirilirken, yirmi bir çeşmenin cephesi düz tutulmuştur ve süsleme oldukça azdır. Geometrik, bitkisel, nesnel ve figürlü bezemenin kullanıldığı örnekler mevcuttur.

Yöntem olarak katalog için tablolar oluşturularak tarihlerine göre sıralanmıştır. Yapılar tek tek tarif edilmek yerine fotoğraf ve çizimlerinden faydalanılarak değerlendirmesi yapılmıştır. Plan, cephe düzenlemeleri, yapı elemanları, kitabe ve süsleme gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, E-posta: filiz.canyurt@hbv.edu.tr

---

Anahtar Kelimeler: Kahramankazan, çeşme, su yapıları, sivil mimari.

FOUNTAINS OF KAHRAMANKAZAN

ABSTRACT

Kahramankazan is situated at the upper Sakarya part of Inner Anatolia region. The town neighbours to Çubuk at the east, Ayaş at the west, Kızılcahamam at the north, and Yenmahalle and Sincan at the south.

The establishment date of the town, which is situated on the Mürted Plain on western Ankara, is unknown. Though, researches and archaeological excavations have shown that the town was an antique settlement which have held several different civilizations. The first Ottoman period recordings of the town, which has a history going back to Bornze Age, dates to AD 1463.

We were able to find 24 fountains with our study that we have done in neighborhoods and villages of the Kahramankazan district. Four of the buildings we will be introducing here were built as dependent to some structure, while the rest were built independently. Materials used in these structures which are generally rectangular, are cut stone, rubble stone and marble. The façades of the three fountains are enlivened with superficial arches, while the façade of twenty one fountains are kept flat. Ornaments are very rare in these simple structures. There are examples of geometric, vegetal, object and figurative ornaments.

STRUCTURED ABSTRACT

Kahramankazan is situated at the upper Sakarya part of Inner Anatolia region. The town neighbours to Çubuk at the east, Ayaş at the west, Kızılcahamam at the north, and Yenmahalle and Sincan at the south.

The establishment date of the town, which is situated on the Mürted Plain on western Ankara, is unknown. Though, researches and archaeological excavations have shown that the town was an antique settlement which have held several different civilizations. The first Ottoman period recordings of the town, which has a history going back to Bornze Age, dates to AD 1463. During this date the town was mentioned as Murtadova, on another recording dated to 1530 it was mentioned as Murtazaabad, and in another recording dated to 1571 it was still Murtazaabad but this time it was mentioned as a district. According to the 1463 recordings the population density was concentrated mostly at the northern and northwestern Ankara. This shows that the region wehere the town is located was an important settlement during the 15th century.

Fountains built for fulfilling the need for water represents an important part of Turkish civil architecture. Rich people and governors in Anatolia have built water structures under their foundations. The

“*sadaka-i cariye*” apprehension emerged after Islam, this became an encouragement for establishing foundations and charitable buildings. People have monuments built, such as han, hammam, mosque, fountains etc., so it would benefit them after death in the other world. During the Ottoman Period, inner city water structures have increased. It is a known fact that after 16th century lots of fountains were built. These have gained architectural importance because of their façade formations. They have contributed to the urban esthetic with their periodical styles.

These buildings are being lost in time from both by human and natural causes. Most of the surviving ones are either lost their original state because of wrong restorations or they are in bad conditions.

We have documented 24 fountains during our research at the villages and districts of the town. We have prepared tables and classified them to their dates. Instead of making descriptions we have used photographs and drawings to make evaluations. The evaluations were made under headings such as plans, façade compositions, structure elements, inscriptions and decorations.

Out of 24 fountains 22 of them have rectangular, 2 of them have square plans. While 6 of them are connected to another structure, 18 are independent fountains. On their façade composition, 3 have pointed archs, while all others are flat surfaced. Cutstone, rubblestone, and marble were used as building materials. Marble was used generally for the inscriptions, cutstone for front façades, and rubblestone for the side and back façades. Except 3 fountains none of them have water basins. The pipes are directly connected to the taps at the ones without a basin. Another notable feature of Kahramankazan fountains is that they have a place to put the water bowl at their front façade. They are seen in 15 of the fountains with the shape of ogive, sliced, and pointed archs, and also rectangular.

Fountains are built smaller in size compared to mosques, madrasahs, hans, and hammams, with more simple features. The main place of the water flow have influenced the formation of the façades. We have classified them in 2 groups, flat surfaced and arched surfaced. Among these 24 fountains 3 have arches on their frontal façades. Pointed arch are the chosen types. First one is no. 8 Hacı Mahmud Fountain (1866) located at the Sarılar District. The center piece of the frontal façade with a pointed arch expands from the surface with two pillars. The fountain located at the Yazıbeyli District which dates to 1843, numbered 10, has two intimate pointed arches. The top part of the arch of the Katıbzade Fountain, dated 1843, has collapsed. But the starting point of the arch indicates that it was a pointed arch.

18 of the fountains has inscriptions. While 2 of these are made on cutstone, all the others are marble. 2 samples have *sulus* letters, others with *talik* letters. The ones without an inscription, number 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, and 24, could be dated to the end of 19th century or the beginning of the 20th century in accordance to their material, façade compositions and decorative features.

One of the fountains has a hipped roof. Besides this obviously renewed one others are all flat roofed.

These fountains were built or repaired by the people of the villages of districts, thus the function was more important than esthetics. This is the reason why decorating is scarce on these fountains. Most decorating are on the frontal façades. A simple façade composition is common among the Kahramankazan fountains. Because the main material of the fountains are cutstones, the decorating is also on these cutstones. The decorating elements are floral and geometrical compositions. The relief technique is used on the decorating of these fountains.

There are rosettes on the upper corners of the Bölükbaşı Ahmed Ağa Fountain. The right one is composed of the interaction of hexagons, the left one has spiral (wheel of fortune) motif. At the Hacı Mahmud Fountain, the façade was ornamented with zigzags and fringes on the arch. Yazıbeli Fountain (1878) is the second one with an intense decorating. On the pointed arch surface there are 4 borders, one plain and three with geometrical decorating. On the slab of the Örencik Village Fountain (19th century) a different decorating was chosen. A dome was engraved on the slab and 3 oil lamp motifs are situated under this dome. A minaret with a single sharafa is engraved to the right side of the dome. Ales were also put on the dome and minaret motifs. The only fountain with an object motif is Çimşit District Fountain (19th century). On the inscription of the fountain there are crescent and star motifs mirroring each other.

Cypress tree motifs are located at the three corner of the inscription of the Hatıbpınar Fountain. Cypress trees are used as motifs on fountains as symbols for immortality. There two little flowers one with 5 the other with 6 petals on the slab of the Hacı Mahmud Fountains. Between these two flowers there is another flower, on which the tap was put. Besides these two samples there are no other fountains with floral decorating.

Örencik Village Fountain (19th century) has two bird figures on its slab. Among the fountains we have examined this is the only sample with animal figures. It shows similarities with their bird figure with Tokat Taş Han Fountain (1626) and İzmir Çakaloğlu Han Fountain (1805).

Keywords: Kahramankazan, fountain, water structures, civil architecture.

Giriş

Su ihtiyacını karşılamak için yapılan çeşmeler, Türk sivil mimarisinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Anadolu’da yöneticiler ve zenginler, vakıflar kurarak su için yapılar inşa etmeye çalışmışlardır. İslam inancı ile birlikte ortaya çıkan “*sadaka-i cariye*” anlayışı, vakıfların kurulup hayır yapılarının inşa ettirilmesi konusunda teşvik edici bir etken olmuştur. İnsanlar öldükten sonrada amel defterlerine sevap yazılabilmesi inancı doğrultusunda han, hamam, cami, imaret, çeşme gibi insanların ihtiyaçlarını karşılayacak eserler yaptırmışlardır. Osmanlı Dönemi’nde kent içi su yapılarının inşası hızlanmıştır (Ödekan 1992: 281-306). 16. yy.dan sonra çok sayıda çeşme yaptırıldığı bilinmektedir. Çeşmeler cephe biçimlenişleriyle mimarlık açısından değer kazanmışlardır. Özellikle yapıldıkları dönemlerin üslubunu barındıran çeşmeler, kentlerde meydan ve sokaklarda kent estetiğine katkıda bulunmuşlardır (Ödekan 1992: 281-306).

Bu yapıların hem doğal etkenler hem de insanlar tarafından verilen zararlar neticesiyle gün geçtikçe sayıları azalmaktadır. Günümüze ulaşabilenlerden çoğu ya bakımsız ya da yapılan bilinçsiz onarımlar sonucunda asıl hallerini kaybetmiş durumdadır.

Çalışmamızda Kahramankazan İlçesi merkez, mahalle ve köylerindeki toplam 24 adet çeşme yer almaktadır. Katalog bölümünde kimlik bilgileri, çizim ve fotoğraflarını vermiş olduğumuz çeşmeler bu bölümde plan, cephe düzenlemeleri, yapı elemanları, kitabe ve süsleme gibi başlıklar altında değerlendirilecektir.

Tipoloji

Konu ile ilgili bu güne kadar yapılmış olan çalışmalara baktığımızda araştırmacılar tarafından çeşmelerin farklı şekillerde gruplandırılmış olduklarını görüyoruz. Sedat Çetintaş, “Türklerde Su-Çeşme Sebil” adlı çalışmasında çeşmeleri şehir içi ve şehir dışı çeşmeleri olarak iki gruba ayırmış, şehir içi çeşmelerini tek veya iki cephe, meydan ve çukur çeşmeler olarak değerlendirmiştir (Çetintaş 1944: 125-147). İbrahim Hilmi Tanışık’ın 1943 ve 1945 yıllarında iki cilt olarak yayımlanan “İstanbul Çeşmeleri” adlı çalışmasında çeşmeleri anlatırken herhangi bir mimari tipoloji kullanmamış, çeşmeleri akar, akmaz ve yok olmuş çeşmeler olarak yüzyıllara göre sıralamıştır (Tanışık 1943).

A. Aytöre ise şehir içi ve şehir dışı olarak çeşmeleri iki grupta ele almış, şehir içi çeşmelerini kendi içerisinde hususi, umumi, abidevi ve şadırvan olarak incelemiştir (Aytöre 1964: 45-49).

C. E. Arseven (Arseven 1983:389-390) çalışmasında çeşmeleri buldukları yere göre mahalle, cami, oda, şadırvan, abidevi çeşmeler ve musluklar, S. Eyice cephe ve meydan çeşmeleri olarak gruplamıştır (Eyice 1968: 1214/ 89 – 1214/95). Ayla Ödekan’ın yaptığı “Kent içi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümler” adlı çalışması çeşmelerin sistematik olarak değerlendirildiği bir tipoloji çalışmasıdır (Ödekan 1992: 281-286). Burada çeşmeleri önce konum ve fiziksel biçimleniş olarak iki gruba ayırmıştır. Konumuna göre çeşmeleri iç ve dış mekânda olmak üzere iki alt başlık şeklinde düzenlenirken, buldukları yer ve diğer yapılara olan bağlantıları açısından değerlendirilmiştir. Çeşmelerin fiziksel biçimlenişlerini dört alt başlığa ayırarak cephe sayısı, kanat sayısı, gövde biçimi ve musluk sayısı bakımından değerlendirmiştir.

Yılmaz Önge’nin “Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları” adlı eserinde çeşmeler, çalışma şekillerine ve durumlarına göre iki ana başlık altında ele alınmıştır (Önge 1997: 41). Haşim Karpuz ve Osman Nuri Dülgerler’in, Konya çeşmeleri hakkında yazdıkları makalede, çeşmeler buldukları yere, kaynaktan beslenme durumuna ve cephe kompozisyonlarına göre gruplandırılmışlardır (Karpuz ve Dülgerler 2006: 317-331). Ayla Ödekan’ın yapmış olduğu tipoloji çalışması sonrasında yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. M. Denктаş’da “Divriği Çeşmeleri” adlı kitabında Ödekan’ın yöntemini kullanmayı tercih etmiştir (Denктаş 2005: 60).

Biz de Kahramankazan ilçe merkezi mahalle ve köylerinde tespit etmiş olduğumuz 24 adet çeşmeyi plan tipleri ile A. Ödekan’ın yapmış olduğu gruplandırmayı örnek olarak cephe kompozisyonları ve buldukları yerlere göre sınıflandırmaya çalıştık.

Plan Tipleri

Çalışmamızı oluşturan çeşmeler, dikdörtgen ve kare planlı olmak üzere iki türde yapılmıştır.

İncelemiş olduğumuz 24 çeşme içerisinde dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş 22 örnek bulunmaktadır¹.

Anadolu’da pek çok örneğini gördüğümüz bu plan tipi Kahramankazan İlçesi mahalle ve köylerinde yer alan çeşmelerde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tipe örnek olarak Edirne’de 16 ve 17.yy.a tarihlenen Abdurrahman Tavanlı, Amcazade Hüseyin Paşa, Askeri Hastane, Atlar, Beylerbeyi, Çamaşırcılar Sokağı, Hacı Müslim, Hacılar Ezanı, Hadım Ağa, Hasan Efendi, Küpeli Minare, Sarı Cami, Soğuk ve Şair Hayali Çeşmeleri (Karademir 2007:191) Afyon Abdi Kadı Çeşmesi (15.yy), Baş Çeşme (15.yy), Sinan Halife Çeşmesi (1453) (Karasu 2006:183), Divriği Yılkıran Hacı Hasan (1812),

¹ Örnek Nu.1,2,3,4,5,6,7,8,9,11,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24.

Duru Köy Ömer Çeşmesi (1823), Ahmet Paşa Mahallesi Çeşmesi I (1835) ve Akpelit Köyü Hacı Murteza Ağa Çeşmesi'ni (1843) (Denktaş 2005:10-16.) verebiliriz.

Çalışmamızın konusunu oluşturan 24 çeşme içerisinden iki tanesi ise kare planlıdır. Seyyid Halil Çeşmesi 1880, Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesi ise 1879 tarihlidir. Bu çeşmeler plan bakımından diğerlerinden ayrıldığı gibi su hazneleri olması bakımından da diğer çeşmelerden farklılık gösterir.

Edirne'de 16 ve 17.yy.a tarihlenen, Abdurrahman Bin Seyit Ali, Afife Hatun Dibek, Ebe, Gülbahar Hatun, Hacer Hanım, Hacı Adil Bey, Hacı Ali, Hacı Mehmet Ağa, Hacı Yusuf, Harbiye, Hatip, Hatip Sokak, İbrahim, İmaret, İsmail Ağa, Kadı Bedrettin Cami, Karanfiloğlu, Köseç Balaban, Mehmed Ağa, Muhammed İbn-i Ahmet Çelebi, Musalla, Nazır, Necibe Hatun, Nimet Hanım, Ortabayır, Ömer Efendizade, Papazoğlu, Parsana, Rıfat Ağa, Saksığan, Saraçhane Sinan Ağa, Sinan Ağa, Sinan Ağa (Cavidan), Solak Hacı Ali Ağa, Su Terazisi, Sultan Süleyman, Tavanlı, Ticaret Lisesi, Tirit, Yahya Bey ve Yeniçeriler Çeşmeleri(Karademir 2007:192) ile Isparta Yılan Kırkan Çeşmesi (1519) (Önge 1997:58), İstanbul Edirnekapı Yakup Kethüda Çeşmesi (1585) (Tanışık 1943:32) ,Çanakkale Ayvacık Babakale Kale Meydan Çeşmesi (1727) (Çaylak 1997:41), Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi (1738) (Geyik 2007:30) Afyon Ak Mescid Orta Çeşme ve Hacı Aftal Çeşmesi bu gruba verebileceğimiz örnekler arasındadır (Karasu 2006:183).

Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler

Çeşmeler; cami, medrese, han, hamam gibi yapılara göre daha küçük boyutlu ve sade inşa edilmiştir. Bu nedenle biçimlenişlerinde suyun aktığı asıl kullanım alanları, çeşme cephelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Örnekleri incelerken düz cepheli ve cephelerinde kemer kullanılanlar olarak iki grupta değerlendirdik.

24 çeşme içerisinde cephesinde kemer kullanılmış üç örnek bulunmaktadır. Bu örneklerde tercih edilen kemer türü sivri kemer olmuştur. Bunlardan ilki Sarılar Mahallesi'ndeki 8 numaralı Hacı Mahmud Çeşmesi'dir (1866). Çeşmenin sivri kemerinin bulunduğu ortadaki bölüm iki ayak yardımıyla öne doğru çıkarılmıştır. 10 numaralı, Yazıbeyli Mahallesi'nde bulunan 1878 tarihli çeşme cephesi iç içe iki sivri kemerden oluşmaktadır. 1843 tarihli Katıbzade Çeşmesi'nin ön cephesinde kemerin üst kısmı yıkılmıştır. Fakat kemer başlangıcından sivri kemerli olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu'da günümüze ulaşabilmiş pek çok çeşmede sivri kemer kullanımının yaygın olduğu bilinir. Örneğin; Divriği çeşmelerinde 18.yy'a ait 1, 19.yy'a ait 4, 20.yy'a ait 4 ve tarihi bilinmeyen 2 çeşmenin cephelerinde sivri kemer kullanıldığı görülür (Denktaş 2005:61). Afyon Hodalı Çeşme (15.yy.), Çavuşbaş Çeşmesi (1713), Büyük Olucak Çeşmesi (1890), Arap Mescit Çeşmesi (16.yy.) ve Sülüm 1 Çeşmeleri (Karasu 2006:27,57,91,43.), Konya Ali Paşa Çeşmesi (1555), Konya Mecidiyeler Sokağı Çeşmesi (1882) (Akmaydalı ve Sönmez 1987:140,143,145), Kayseri Gömleksiz Çeşmesi (1723), Kayseri Battal Gazi Çeşmesi (1862) (Yörükoğlu 1987 :103-106) Bitlis alemdar Çeşmesi(19.yy), Bitlis Dinhavur Çeşmesi(19.yy) (Öztürk 2004: 53-55) ile Manisa'da 14-16.yy.lara tarihlenen 16 örnek ile (Acun 1999: 574-633), Manisa ilçelerinde de benzer uygulamalara rastlanmaktadır.(Fındık 2013:128,137,140,226.).Edirne'de ise 16 (Karademir 2007) çeşmede sivri kemer bulunur. Bunlardan 2'si 15.yy'a,4 tanesi 17.yy'a, 1 tanesi 18.yy'a, 1 tanesi 19.yy'a, 2 tanesi 20.yy'a tarihlenirken 6 tanesinin tarihi bilinmemektedir. Uzunköprü Gazi Mahmud Çeşmesi ve Halise Hatun Çeşmesi (1705) cephe düzenlenişi bakımından benzerlik göstermektedir (Çerkez 2018:410-413.). Bursa'da sivri kemer kullanıldığı bilinen 14.yy'ait 2, 15.yy'a ait 7, 16.yy'a ait 3, 17.yy'a ait 3,18.yy'a ait 1 ve 20.yy. ait 4 örnek vardır (Çetinkaya 2012).

İstanbul çeşmelerinde sivri kemerin 16.yüzyıldan 18.yy.a kadar olan süre içerisinde yoğun olarak kullanıldığı bilinir. Anadolu'da her dönemde kullanım alanı bulmuşsa da 18 ve 19.yy.da yoğunlaştığı görülür. 19. yy.a tarihlenen iki örneğimiz sivri kemerli oluşlarıyla geleneği sürdürmüşlerdir.

Düz cepmeli olarak değerlendirebileceğimiz 21 örnek bulunmaktadır². Bu örneklerde cepheyi hareketlendiren yalnızca taslıklardır. Anadolu'da da bu tipte pek çok örnek karşılaşılmaktadır. Ankara Hapishane Çeşmesi (1885), Ahi Tuna Çeşmesi (19.yy.), Arslanhane Çeşmesi (19.yy.), Alaaddin Camisi Çeşmesi (19.yy.), Berberler Sokak Çeşmesi (19.yy.), Ahi Elvan Çeşmesi (20.yy.) (Aktuna 1997), Beypazarı Pazarağzı Çeşmesi (1896) (Bozkurt 2004:202), Beypazarı Çınar Sokağı Çeşmesi (19.yy.), Abbaszade Konağı Çeşmesi (Çerkez 2004:242-244), Ayaş İncipınarı Sokağı Çeşmesi (20.yy) (Çerkez 1997:229), Afyon Boyacıoğlu 3 Çeşmesi (1926), Burmalı Çeşme (19.yy.), Ali Vezir Çeşmesi (1926), Ak Mescit Çeşmesi (1904) (Karasu 2006:175), Divriği Mühürzade Konağı Çeşmesi II ve Akpelit Köyü Yolu üzerindeki çeşmeler (Denktaş 2005:63) ile İnebolu İsmet Paşa 1 Numaralı Çeşme, M. Sabri Caddesi 1 ve 2 numaralı Çeşmeler, Nuh Bey Çeşmesi (1897), Cünürye Camii Çeşmesi (1896) İsmet Paşa Caddesi'ndeki 3 Numaralı Çeşme (Çerkez 2005:150-157), Erzurum Kırkçeşme, Erzurum Ketencizade Camisi Çeşmesi (20.yy) (Yuttaş ve Özkan 2002:77-123) örnek olarak verebiliriz. Genel olarak Anadolu örneklerine baktığımızda bu türün 19 ve 20. yy.da yaygın biçimde görüldüğü sonucunu çıkarmak mümkündür.

Buldukları Yere Göre Çeşmeler

Buldukları yere göre değerlendirdiğimizde çeşmeler bağımlı ve bağımsız çeşmeler olmak üzere iki farklı türde karşımıza çıkar. Bağımlı çeşmeler grubunda yer alan örneklerimiz herhangi bir yapının duvarına sonradan ilave edilmişlerdir.

Bağımlı Çeşmeler

Herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmeler grubunda ele alabileceğimiz 4 örnek bulunur. Bu çeşmelerin büyük bölümü ya çamaşırhane duvarına ya da bahçe duvarına eklenmiş durumdadır. Gök Hüseyin Çeşmesi (19.yy) yanında bulunan çamaşırhane duvarına, Fethiye Mahallesi I. Çeşme (19.yy) Fethiye Camisi'nin güney duvarına eklenmiştir. Yassıören Mahallesi II. Çeşme (20.yy) ise yanındaki günümüzde bir kısmı yıkılmış olan çamaşırhaneye ekli durumdadır. Hacı Emir Ağa Çeşmesi'nin (1857) ise sonradan mezarlık duvarına eklendiği anlaşılmıştır.

Anadolu örneklerinde büyük çoğunluk bir yapıya bitişik olarak inşa edilmiş olanlardır. Afyon Abdi Kadı Çeşmesi (15.yy.), Baş Çeşme (16.yy.), Küp Çeşme (18.yy.), Hacı Nasuh Çeşmesi (1902) (Karasu 2006:180), Kayseri Sahibiye Çeşmesi (1266) Kayseri Gollü Çeşme (1553) (Yörükoğlu 1987:121), Karaman Hoca Mahmut Çeşmesi (1451) (Denktaş 2000: 16-17), Konya Yavuz Sultan Çeşmesi (1519) (Sönmez 1987: 135-186), Çandarlı Merkez- Hacı Ali Ağa Cami Çeşmesi (1701-1702), Çandarlı Merkez- Kayalı Sokak (Kale yolu) Çeşmesi (1891) (Hergül 2008: 32-33), Çanakkale Bayramiç Ankara Caddesi Çeşmesi (1785-1786) (Çaylak 1997: 81-83), Karaman Şıhlar Sokağı Çeşmesi (1852) (Denktaş 2005 : 71-74), Divriği Abdullah Paşa Konağı Çeşmesi (1902) Denktaş 2005 :65) örnek olarak alınabilir.

Bağımsız Çeşmeler:

İncelenen çeşmeler içerisinde bu gruba dahil edebileceğimiz çeşme sayısı 20'dir. Anadolu'da pek çok örneğini gördüğümüz bu gruptaki meydan çeşmeleri genellikle depolu olarak yapılmışlardır. Ancak incelenmiş olan 20 çeşmeden sadece üç tanesinde su haznesi bulunmaktadır. Bunlar Seyyid Halil Çeşmesi 1880³, Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesi (1849) ve Mütevelli Ahmed Ağa çeşmeleridir. Mütevelli Ahmed Ağa Çeşmesi'nin deposu toprak altında kalmıştır. Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesi ise mahalle sakinlerinden 77 yaşındaki Ulviye Türkoğlu'ndan edindiğimiz bilgiye göre 1959 yılında daha önce bulunduğu Hacı Ağa'nın evinin avlusundan günümüzdeki yerine taşınmıştır. Bu durumda çeşmenin

² Örnek Nu: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,15,16,17,18, 21,22,23,24

arkasında yer alan depo kısmı bu tarihte yapılmış olmalıdır. Geriye kalan 17 örneğimizin ise deposu yoktur ve su doğrudan boru ile lüleyle bağlanmıştır⁴.

Bağımsız inşa edilen çeşmelere, Karaman, Boyahane Muhyiddin Çeşmesi (1469) (Denktaş 2000:15-16) İnebolu Çinili Camisi Çeşmesi(19.yy.sonu) (Çerkez 2005 : 152), Kayseri Mıhlım Çeşmesi (1771) (Yörükoğlu 1987: 11-112) örnek olarak alınabilir. Bilecik, Anonim Çeşme I, Bilecik, Başköy Çeşmesi II, Küplü Köyü Çeşmeleri (19.-20. yy.) (Ünal 2008), Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1544-1545), Kayseri Çukurlu Cami Çeşmesi (16.yy sonu) (Yörükoğlu 1987: 11-112), İstanbul, Ortaköy, Hibetullah Hanım Çeşmesi(1723-24) (Aynur ve Karateke 1995: 160-161), Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732) (Pilehvarian 2004: 100) Kilis Dereçli Çeşmesi (1815) (Dündar 1999:533,534) örnek verilebilir.

Malzeme

Kahramankazan İlçesi'nde bulunan çeşmelerde kesme taş, moloz taş ve mermer kullanılmıştır.. Kesme taş, genellikle çeşmelerin ön cephelerinde yoğunluk kazanmıştır, bu uygulamanın benzerlerine Anadolu'nun pek çok yerinde de rastlamak mümkündür.

Mermer, üzerinde kitabe bulunan 18 çeşmenin kitabe levhasında kullanılmıştır. Özellikle İstanbul'daki 19. ve 20. yy. çeşmelerinde mermerin yapı malzemesi olarak önemli bir yer tutar(Tanışık 1943). Anadolu'da Divriği Mühürzade Konağı Çeşmesi(1888) (Denktaş 2005:28) ve Afyon Süt Dede Çeşmesi (Karasu 2006:186) gibi mermer kaplama örnekleri bulunur. Ancak genelinde bizim örneklerimizde olduğu gibi kitabe bölümlerinde mermer kullanıldığı görülür.

Kahramankazan'da yer alan çeşmelerde moloz taş yan ve arka duvarların inşasında kullanılmıştır.

Çeşme Elemanları

Çeşmeler cami, han, türbe gibi yapılardan oldukça küçük boyutlarda ve inşa tarzı bakımından daha basit yapılmaları sebebiyle kemer, ayak gibi unsurlar hem yapı hem de cephe elemanı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmamızın konusunu oluşturan örnekler, çeşme elemanları olan duvar, ayak, kemer, ayna taşı, taslıklar, su deposu ve su yalıkları bakımından değerlendirilmeye alınmıştır.

İncelemiş olduğumuz örneklerin duvarlarına baktığımızda ön cephelerinin kesme taştan özenli bir şekilde örülmüş olduğunu görüyoruz. Yapıların genellikle yan ve arka yüzlerinde moloz taşlar kullanılmıştır. Fethiye Mahallesi I. Çeşme, Mütevelli Ahmed Ağa Çeşmesi (1769), Hacı Emir Ağa Çeşmesi devşirme malzemelerin kullanıldığı çeşmelerdir. Bu malzemeler genellikle dekoratif amaçlı olarak ön cepheye yerleştirilmişlerdir.

Yirmi dört çeşme içerisinde sadece Seyyid Halil Çeşmesi (1880) kırma çatılıdır. Bu çeşme dışında diğerleri düz dam ile örtülmüştür. Bu örtü sistemi Anadolu örneklerinin pek çoğunda da karşımıza çıkmaktadır (Karasu 2006).

Çalışmamızın konusunu oluşturan örnekler içerisinde Mahmud Çeşmesi (1866), Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesi (1878) ve Katibzade Çeşmesi'nde (1843) sivri kemer kullanılmıştır.

Çeşmelerde kurnaların takılı olduğu ve genellikle süslemelerle dikkat çekici hale getirilen ayna taşları, incelediğimiz çeşmelerin bazılarında süslenmiş bazılarında ise sade bırakılmıştır. İncelemiş olduğumuz 24 çeşmenin 6 tanesinin ayna taşında çeşitli süslemeler bulunmaktadır. Çeşmelerden 11'i tek kurnalı⁵, 13'ü çok kurnalıdır⁶.

⁴ Örnek Nu.1,2,5,6,7,8,9,10,11,13,15,16,17,18,19,21,23,24.

⁵ Örnek Nu. 6,7,8,9,11,13,14,15,16,18,24

⁶ Örnek Nu:1,2,3,4,5,10,12,17,19,20,21,22,23

Su taşlarının konulması için yapılmış olan taşlıklar, çeşmeye su içmek için gelenlerin ellerinde bulunan küçük eşyaları da koyabilmeleri için hazırlanan küçük nişler şeklindedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan yirmi dört çeşmeden on beş tanesinde⁷ taşlık bulunurken dokuz tanesinde yoktur. Bu çeşmelerin taşlık kısımları 4'ünde kaş kemerli⁸,2'sinde yarım daire kemerli⁹,3'ünde dilimli ve 6'sında ise dikdörtgen¹⁰ şeklindedir.

Çeşmelerden akan suların insanların üzerine sıçramasını engellemek ve suyun birikerek hayvanların da bundan yararlanmasını sağlamak amacıyla yapılan yalaklar genellikle dikdörtgen planlıdır. İncelediğimiz tüm örneklerde yalak mevcuttur. Ayrıca bazı örneklerde hayvanların sudan daha çok yararlanabilmeleri için yalak kısımları uzatılmış durumdadır.

İncelenen yirmi dört çeşmeden üçünde Müteveli Ahmed Ağa Çeşmesi (1769), Seyyid Halil Çeşmesi (1880)¹¹ ve Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesinde(1849) su haznesi bulunmaktadır. Bu çeşmelerden Müteveli Ahmed Ağa Çeşmesinin depo kısmı toprak altında kalmıştır. Geriye kalan çeşmelerde ise su borusu doğrudan kurnalara bağlı durumdadır.

Kitabeler

Örneklerimizden 18 tanesinin kitabesi bulunmaktadır. Kitabeler mermer panolara yazılmıştır. 22 numaralı örneğimizin kitabesi tahrip olduğu için okunamamıştır. Müteveli Ahmed Ağa Çeşmesi (1769) en erken tarihli örnektir.

Kitabesi bulunmayan altı örneği mimari özellikleri ve yapı malzemeleri bakımından değerlendirdiğimizde 19.yy.ın ikinci yarısı ile 20.yy.ın ilk yarısına tarihlenmek doğru olacaktır¹². Fethiye Mahallesi I.Çeşmesi kuzeyinde bulunan camiye sonradan eklenmiştir. Bu durumda çeşmenin 19.yy.a tarihlenen (Canyurt 2013:87-95.) camiden sonra inşa edilmiş olması muhtemeldir.

Süsleme

Çeşmelerin ön cepheleri genellikle süslemelerin en yoğun olduğu bölümlerdir. Kahramankazan ilçesi çeşmelerinde genel olarak sade bir cephe düzeni hakimdir. Çeşmelerin temel yapı malzemesi kesme taş olduğundan süslemeler genellikle taş malzeme üzerinde yoğunlaşmıştır. Taş ve mermer malzeme ile oluşturulan süsleme öğeleri bitkisel ve geometrik kompozisyonludur.

Geometrik Süsleme: Çalışmanın konusunu oluşturan çeşmelere baktığımızda geometrik süslemenin genellikle saçaklarda ve kemerlerde silmeler şeklinde ayna taşlarında dikdörtgen çerçeveler, dilimli sivri ve kaş kemerler olarak düzenlendiği görülür.

Bölükbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi'nin ön cephesinde üstte iki köşede rozetler bulunmaktadır. Bunlardan kitabenin sağında kalan rozet altıgenlerin birleşmesiyle oluşan bir kompozisyon kullanılırken sol taraftaki rozette çarkıfelek motifini kullanılmıştır. Manisa Kırkağaç İlçesi Boduroğlu Mahallesi Çeşmesi'nin (1815) aynalık kısmına simetrik bir biçimde yerleştirilmiş olan iki çarkıfelek motifini, incelemiş olduğumuz örneğimizle benzerlik sergilemektedir (Çetin 2013:299-301.).

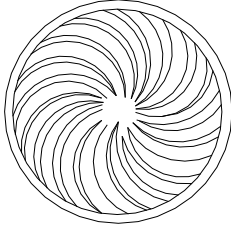
⁷ Örnek Nu:1,2,5,6,8,10,11,14,15,16,18,19,20,22,24

⁸ Örnek Nu: 1,10,14,18.

⁹ Örnek Nu:8,19.

¹⁰ 5,11,15,20,22,24.

¹² Örnek Nu:, 14,15,20,21,23,24

Çarkifelek Motifi (Bölükbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi)

Hacı Mahmud Çeşmesi'nde cephenin üç tarafını dolaşan zikzaklar ile kemer ve saçakta kullanılan silmeler sayesinde cepheye bir hareketlilik kazandırılmıştır. Çeşmenin ayna taşında dikdörtgenin kenarları içbükey şekilde yuvarlatılarak oluşturulmuş bir çerçeve bulunmaktadır. Sivri kemerin oturduğu ayakların ön yüzünde düşey olarak yerleştirilen dikdörtgenin üst ve alt kısımları kaş kemer şeklinde tamamlanarak oluşturulmuş bezemeler yer almaktadır. İncelemiş olduğumuz çeşmeler içerisinde süsleme açısından en zengin olan örnektir.

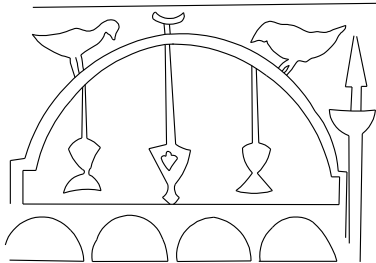
Çeşmeler içerisinde dört örnekte cepheye silmeler kullanılmıştır. 19.yy.a ait olan bu örneklerde kemer etrafında ve saçak kısmında ince çizgiler oluşturacak şekilde bu silmelere yer verilmiştir.

Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesi (1878) ise süsleme bakımından yoğunluk arz eden ikinci çeşmemizdir. Yapının kademeli sivri kemer altında biri boş diğer üçü geometrik bezemeli dört bordür yer almaktadır. Bezemeli olan birinci, üçüncü ve dördüncü bordürlerde kompozisyon olarak kareye yakın dikdörtgen tabanlı, yıldız biçimli piramidal kabarıklar kullanılmıştır. İki yıldız arasında oluşan boşluklar silmelerle doldurulmuştur. Üçüncü ve dördüncü bordürde kompozisyon bir sıra kaydırılarak uygulanmıştır. Aynı süsleme kompozisyonu kemerin ayaklarındaki ikişer bordürde de uygulanmıştır.

Yazıbeyli Mahallesi Çeşmesi

Örencik Köyü Çeşmesi'nin (19.yy) ayna taşında diğer çeşmelerden oldukça farklı bir süsleme tercih edilmiştir. Ayna taşına bir kubbe işlenmiş kubbe içerisine üç adet kandil yerleştirilmiştir. Kubbenin sağ tarafına tek şerefeli bir de minare eklenmiştir. Minare ve kubbenin alemi de unutulmamıştır.

Örencik Köyü Çeşmesi

İncelenen çeşmeler içerisinde nesneli bezemenin görüldüğü tek örnek Çimşit Mahallesi Çeşmesidir(19.yy). Çeşme kitabesinde kullanılan karşılıklı yerleştirilmiş ay-yıldız motifi işlenmiştir. Çeşmelerde uygulanan süslemelere baktığımızda teknik olarak kabartma tekniğinin kullanılmış olduğunu görüyoruz.

Bitkisel Süsleme

Hatıbpınar Çeşmesi'nde kitabenin üç köşesinde selvi motifine yer verilmiştir. Ölümsüzlüğü sembol eden ağaçlardan biri olduğunu bildiğimiz selvinin (Çulpan 1961:24), (Oğuz 1983:24) çeşmelerde de yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz.

Anadolu örneklerine baktığımızda selvi motifinin çeşmelerde olduğu gibi bir diğer tür olarak mezar taşlarında da yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Laqueur, İstanbul'da incelediği 120 mezar taşından 46 tanesinde bitkisel bezeme olarak kullanılan ikinci yaygın motif olduğunu tespit etmiştir (Laqueur 1984: 265).Giresun'da (Çal ve İltar 2011: 50) 4,Edirne'de 6 (Arslan 2006 : 456), Erzurum'da 24 (Hanoğlu 2006 :206) mezar taşında tekli ve çift olarak işlenmiş selvi motifleriyle karşılaşmak mümkündür.

Selvi motifinin kullanıldığı bir diğer süsleme türü de kalemişidir. Bursa Muradiye Evi'nin(19.yy) ahşap dolap kapakları üzerinde, Amasya Gümüşlü Camii'nde (1491), Merzifon Kara Mustafa Paşa Camisi Şadırvanı'nın (19. yy) kubbesinde, Amasya Sultan 2. Beyazıt Camisi Şadırvanı'nın kubbe eteğinde ve Tokat- Zile'deki Şeyh Nasreddin Türbesi'nde duvarların üst bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır (Çağyan 2012: Res.Nu.272, 337,350,347,351). Afyon İli'nin Dazkırı İlçesi'ne bağlı Çiftlik ve İdris Köyü camilerinde tekil selvi ağaçlarının Kütahya Tavşanlı Kurşunlu Camisi'nin (19. yy.ın ilk yarısı) (Şener 2011: 41), Daskırı, İdris Köyü Camisi (20.yy), Bergama Talat Paşa Mahallesi'ndeki Ev (1902) de manzara resimdeki evlerin arasına yerleştirilmiş selviler vardır (Şener 2011: 45).

Hacı Mahmud Çeşmesi ayna taşında lülenin iki yanında 5 ve 6 yapraklı kır çiçeği olarak da adlandırabileceğimiz iki küçük çiçek motifi bulunmaktadır. Bu iki çiçeğin arasında ise ortasına lülenin yerleştirilmiş olduğu çok yapraklı bir çiçek bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz örnekler içerisinde bu iki örnek dışında bitkisel süslemeyle karşılaşmamıştır.

Figürlü Süsleme

Örencik Köyü Çeşmesi'nin (19.yy) ayna taşında karşılıklı duran iki kuş figürü işlenmiştir. Kubbenin iki köşesine birer adet kuş figürü yerleştirilmiştir. İncelemiş olduğumuz çeşmeler içerisinde tek örnektir. Tokat Taş Han Çeşmesi(1626) ile İzmir Çakaloğlu Hamı Çeşmesi (1805) kuş figürlerinin kullanılması açısından yakın benzerlikler sergiler (Ersoy ve Uçar 2015: 39-58).

SONUÇ

Değerlendirme kısmında çeşmeler ayrıntılı olarak ele alınmış plan, yapı elemanları, malzeme ve süsleme unsurları gibi temel özellikleri belirlenerek Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırılıp Türk mimarisi içerisindeki yerleri kısmen de olsa ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İncelenmiş olan yirmi dört çeşmeden yirmi ikisi dikdörtgen planlı, ikisi ise kare planlı olarak inşa edilmiştir. Yine bu çeşmelerden altısı herhangi bir yapıya bağımlı durumdayken, on sekizi bağımsız yapılmıştır. İncelediğimiz çeşmelerin cephe düzenine baktığımızda üç tanesinde sivri kemer uygulandığını geri kalanların ise nişsiz düz cepheli olarak inşa edildiğini görüyoruz. Çeşmelerin yapımında kesme taş, moloz taş ve mermer kullanılmıştır. Mermer genellikle kitabe kısımlarında kullanılırken kesme taş özellikle ön cephelerde moloz taş ise arka ve yan yüzlerde kullanılmıştır. Üç çeşme dışında su haznesi olan çeşme yoktur. Diğer çeşmelerde su borusu doğrudan lüleye bağlanmıştır. Kahramankazan çeşmelerinin diğer bir dikkat çekici özelliği ön cephelerde yer alan taslık kısımlarıdır.

Su taşı koymak için yapılmış olan bu bölümlere on beş örnekte rastlanmakta olup kaş, dilimli ve sivri kemerli olanların yanı sıra yoğun olarak dikdörtgen formlular tercih edilmiştir.

Çeşmelerden on sekiz tanesinin kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelerden iki tanesi kesme taş üzerine geri kalanları ise mermer üzerine yazılmıştır. İki örnekte sülüs yazı kullanılırken geri kalan örneklerde talik yazı görülmektedir. Üzerinde kitabesi olmayan 13, 14,15,16,17, 20,21, 22, 23, ve24 numaralı örnekleri malzeme, cephe kompozisyonu ve süsleme açısından değerlendirdiğimizde 19.yy. sonu 20.yy. başlarına tarihlemek mümkündür.

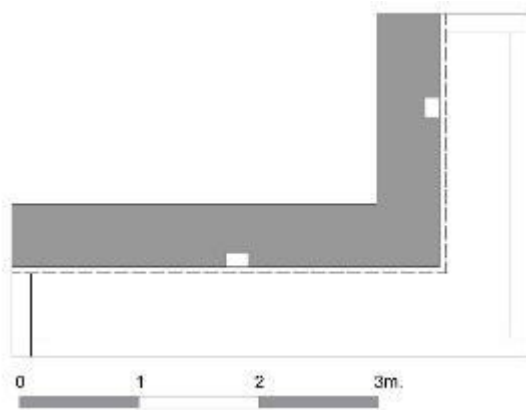
Çeşmelerin örtü sistemine baktığımızda bir tanesinin kırma çatı ile kapatılmış olduğunu görüyoruz. Yapım tarzından günümüz inşası olduğunu anladığımız bu örneğin dışında kalan diğer çeşmeler düz dam ile kapatılmıştır.

Konumuzu oluşturan çeşmelere bakıldığında genellikle buldukları mahalle ve köy sakinleri tarafından inşa veya tamir ettirildikleri için buradaki amacın estetikten ziyade fonksiyon olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedendir ki süslemenin yoğun tutulduğu örnekler oldukça azdır. Süsleme unsuru olarak cephelerde kullanılan silmeler ve geometrik bezemeler dışında belirli bir süsleme programı görülmemektedir.

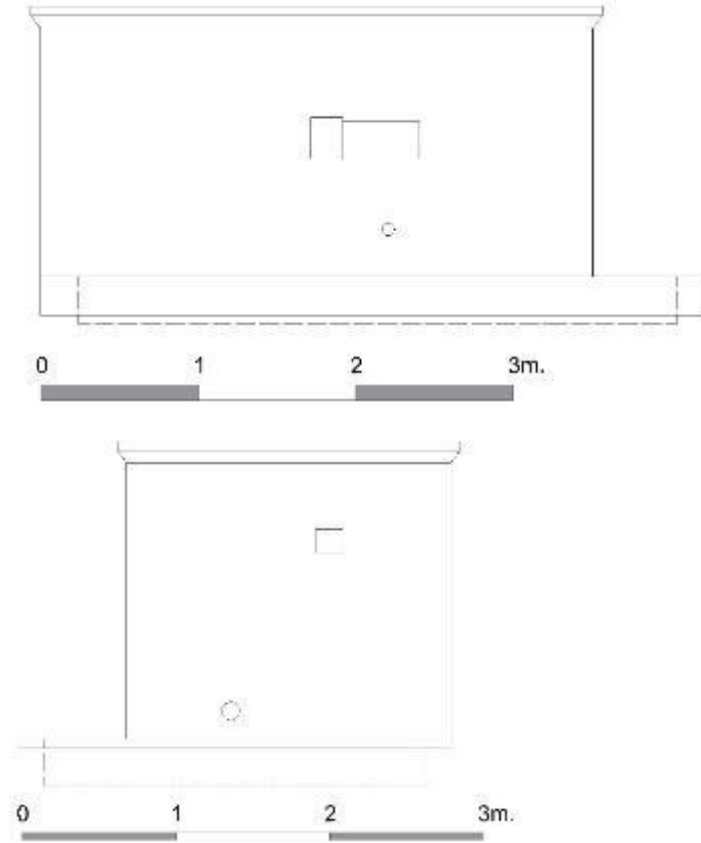
Dileğimiz giderek kaybetmekte olduğumuz hayat kaynaklarımızın bizden sonraki nesillere de ulaştırılmasıdır.

KATALOG

Adı: <i>Mütevelli Mehmed Ağa Çeşmesi</i>	Örnek Nu. 1	Tarih: H. 1182/ M.1769	Yaptıran: <i>Mütevelli Mehmed Ağa</i>
Yeri: Tekke Köyü İçerisinde			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: <i>fi sebilillahi Teala sahib'ül-hayrat vel- hasenat Mütevelli Mehmed Ağa Maşallah Tarih sene 1182</i>		
Durumu: Günümüzde de kullanılmaktadır			

Şekil 1: Mütevelli Mehmed Ağa Çeşmesi Planı
(Çizim: F. CANYURT)

Şekil 2: Mütevellî Mehmed Ağa Çeşmesi Cepheleri(Çizim: F. CANYURT)

Foto 1: Mütevellî Mehmed Ağa Çeşmesi Cepheleri

Foto 2: Mütevellî Mehmed Ağa
Çeşmesi Kitabesi

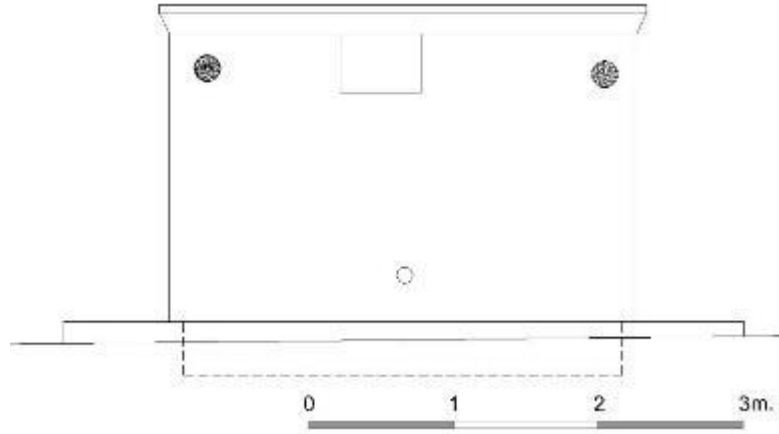
Adı: Bölükbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi	Örnek Nu. 2	Tarih: H.1209 / M.1794-1795	Yaptıran: Bölükbaşı Ahmed Ağa ibn Hasan
Yeri: Sancar Mahallesi girişinde			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: Maşallah sahib'ül-hayrat vel- hasenat vire Firdevs-i ağlada cennet. Bölükbaşı Ahmed Ağa ibn Hasan vire dehr-i ağlada makamat. Sene 1206		
Durumu: Günümüzde çeşmenin suyu kurumuştur.			

Şekil 3: Bölükbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi Planı ve Süslemeleri (Çizim: F. CANYURT)

Foto 3 : Çeşme Kitabı

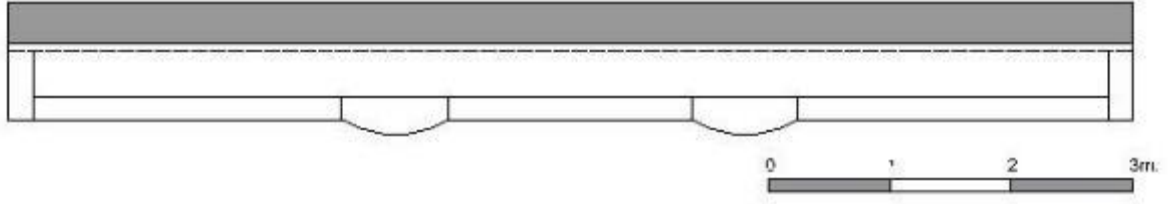

Şekil 4: Bölükbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi Cephe
(Çizim: F. CANYURT)

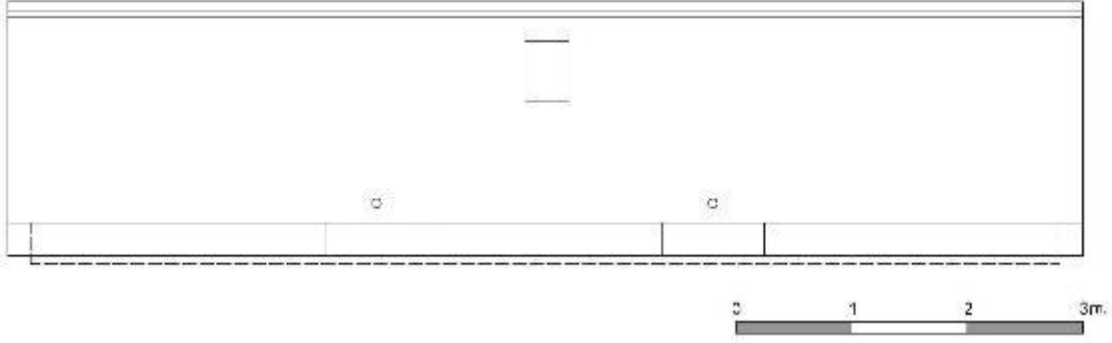

Foto 4: Bölükbaşı Ahmed Ağa Çeşmesi Cephe

Adı: Hacı Tatar çeşmesi	Örnek Nu. 3	Tarih: H.1237/ M.1822	Yaptıran: Hacı Tatar
Yeri: Örencik köy meydanı			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: Maşallah sahib'ül-hayrat vel- hasenat, el-hacı tatar gaffarallahu ..... cemi'ül-müminin 1237		
Durumu: Günümüzde sağlam durumda olan çeşme kullanılmaktadır.			

Şekil 5: Hacı Tatar çeşmesi Plan(Çizim: F. CANYURT)

Şekil 6: Hacı Tatar Çeşmesi Cephe (Çizim: F. CANYURT)

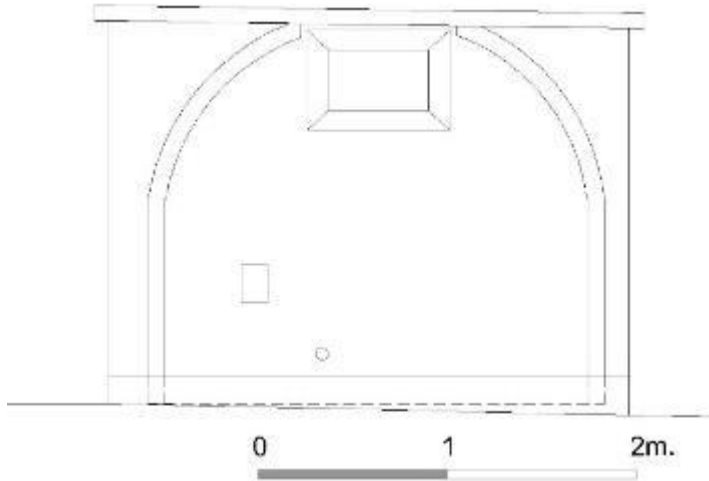
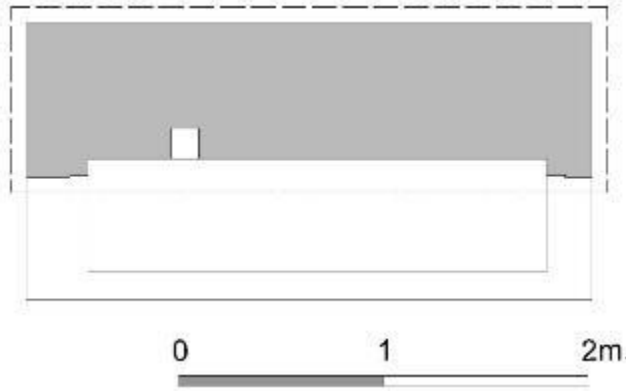

Foto 5: Hacı Tatar Çeşmesi Cephe

Foto 6: Hacı Tatar Çeşmesi Kitabesi

Adı : Katibzade Çeşmesi	Örnek Nu. 4	Tarih: H. 1259/ M.1843	Yaptıran: İbrahim Edhem
Yeri: Yazıbeyli Mah. yer almaktadır.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: <i>Sahib'ül hayrat vel-hasenat Katibzade Es-seyyid İbrahim Edhem sene 1259</i>		
Durumu: çeşme günümüzde de kullanılmaktadır..			

Şekil 7: Katibzade Çeşmesi Planı ve Cephe Çizimi (Çizim: F. CANYURT)

Foto 7: Katibzade Çeşmesi Cephesi

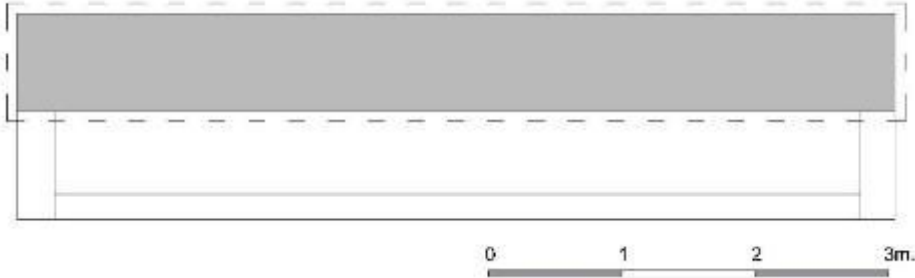

Foto 8: Katibzade Çeşmesi

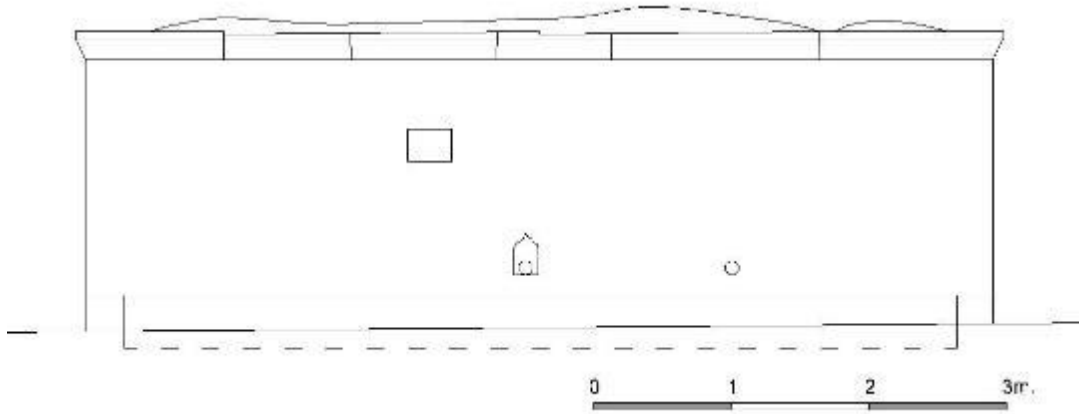

Katibzade Çeşmesi Kitabesi

Adı: Hacı Emin Ağa Çeşmesi	Örnek Nu. 5	Tarih: H.1271/ M.1854-1855	Yaptıran: Hacı Emin Ağa
Yeri: Yayalar Mahallesi İçerisinde	Kitabesi: Sahib'ül- hayrat vel- hasenat..... emin Ağanın Hayratı maşallah sene 1271?		
Türü: Bağımsız Çeşme	Durumu: Günümüzde suyu kurumuş durumdadır.		

Şekil 8: Hacı Emin Ağa Çeşmesi Plan (Çizim: F. CANYURT)

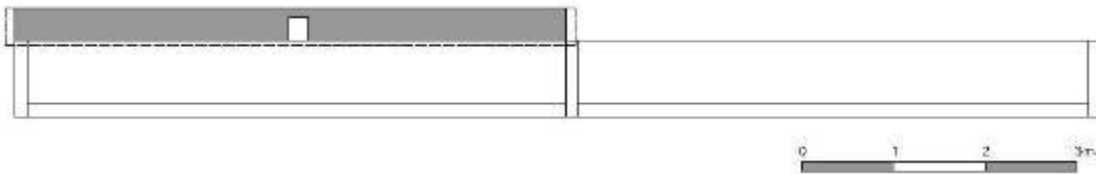

Şekil 9: Hacı Emin Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi (Çizim: F. CANYURT)

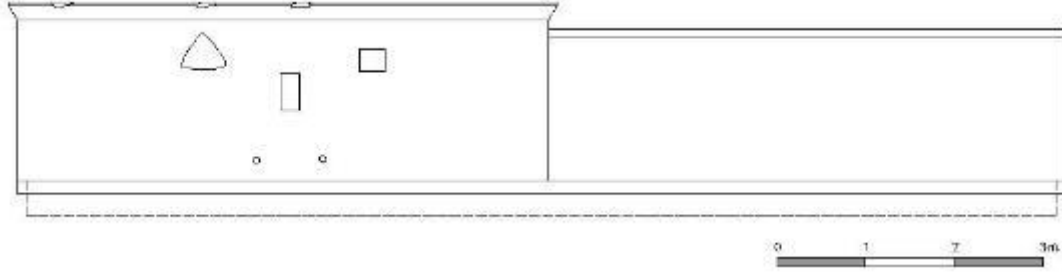

Foto 9: Hacı Emin Ağa Çeşmesi Cephesi ve Kitabesi

Adı: Hacı Emir Ağa Çeşmesi	Örnek Nu. 6	Tarih: H.1273/ M.1856-1857	Yaptıran: Emir Ağa
Yeri: Yayalar Mezarlığının önünde yer alır.		Kitabesi: <i>Sahib'l-hayrat vel-hasenat El-hacı Emir Ağa'nın Hayratı sene 1273</i>	
Türü: Bağimli Çeşme	Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır		

Şekil 10: Hacı Emir Ağa Çeşmesi Planı (Çizim: F. CANYURT)

Şekil 11: Hacı Enir Ağa Çeşmesi Cephesi (Çizim: F. CANYURT)

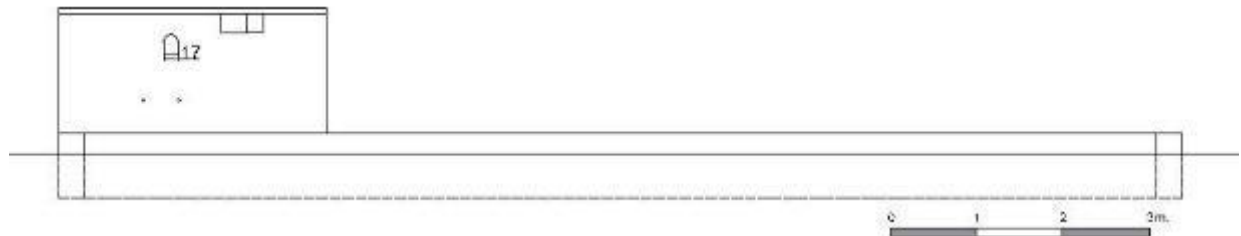

Foto 10: Hacı Enir Ağa Çeşmesi Cephesi

Foto 11: Hacı Enir Ağa Çeşmesi Kitabeleri

Adı: Emirgazi Mahallesi Çeşmesi	Örnek Nu. 7	Tarih: H.1281 / M.1865	Tamir tarihi: 1973
Yeri: Emirgazi Mahallesi'nde yer alır.			
Türü: Bağımsız Çeşme		Kitabesi: 1281 Sahib'ül-hayrat vel-hasenat....	
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır.			

Şekil 12: Emirgazi Mahallesi Çeşmesi Cephesi (Çizim: Filiz CANYURT)

Emirgazi Şekil 13: Emirgazi Mahallesi Çeşmesi Planı (Çizim: Filiz CANYURT)

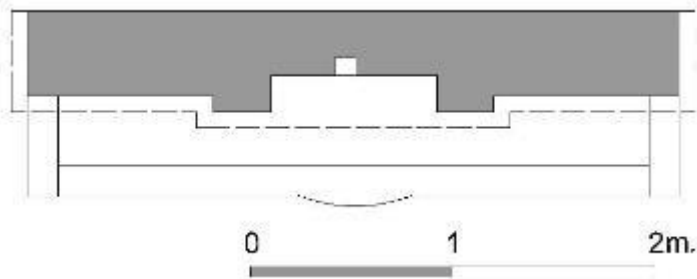

Foto 12: Emirgazi Mahallesi Çeşmesi Cephesi

Foto 13: Kitabesi

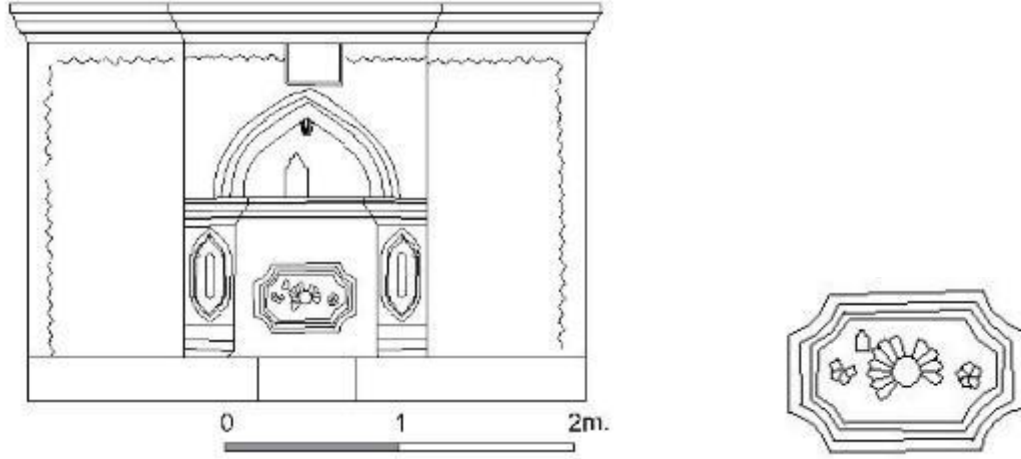
Adı: Hacı Mahmud Çeşmesi	Örnek Nu. 8	Tarih: H. 1282/ M.1866	Yaptıran: Hacı Mahmud
Yeri: Sarılar Mahallesi'nde			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: <i>Maşallah sahib'ül -hayrat vel-hasenat Allahtan rahmet resulünden şefa'at el-hac Mahmud ruhu için sene 1282</i>		
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır			

Şekil 14: Hacı Mahmud Çeşmesi Plan(Çizim: F. CANYURT)

Foto 14: Kitabesi

Şekil 15:Hacı Mahmud Çeşmesi Cephe ve Lüle Detay (Çizim: F. CANYURT)

Foto 15: Hacı Mahmud Çeşmesi Cephesi

Foto 16: Hacı Mahmud Çeşmesi Lüle

Adı: İbrahim Efendi Çeşmesi	Örnek Nu. 9	Tarih: H.128* / M.1863-72	Yaptıran: İbrahim Efendi
Yeri: Tekke Köyü içerisinde			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: <i>Fi sebilillahi Teala sahib'ül-hayrat vel-hasenat Ömer oğlu İbrahim ...ruhu için Fatiha sene 128* fi 2 recep</i>		
Durumu: Günümüzde de kullanılmaktadır			

Foto 17: İbrahim Efendi Çeşmesi Genel

Foto 18: Kitabesi

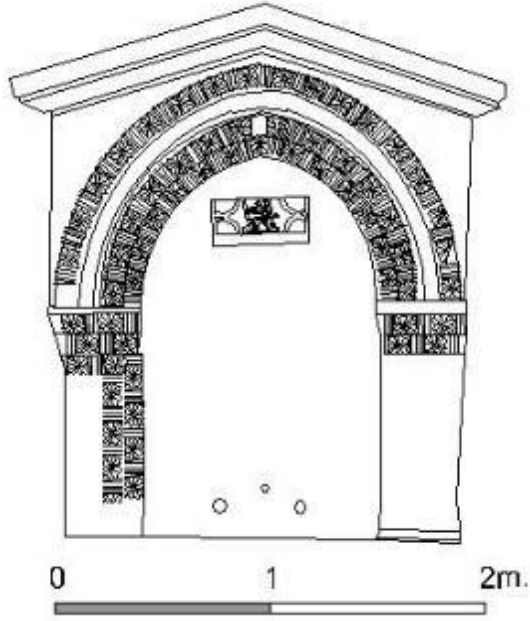

Foto 19: İbrahim Efendi Çeşmesi Cephesi

Adı: Yazıbeyli Mahallesi I.numaralı Çeşme	Örnek Nu. 10	Tarih: H.1295 / M.1878	Yaptıran:
Yeri: Yazıbeyli Mahallesi içerisinde Yer almaktadır.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: Maşallah sene 1295		
Durumu: Günümüzde Suyu kurumuş durumdadır.			

Şekil 16: Yazıbeyli Mahallesi I Numaralı Çeşme Planı
(Çizim: F. CANYURT)

Foto 20: Çeşme Kitabesi

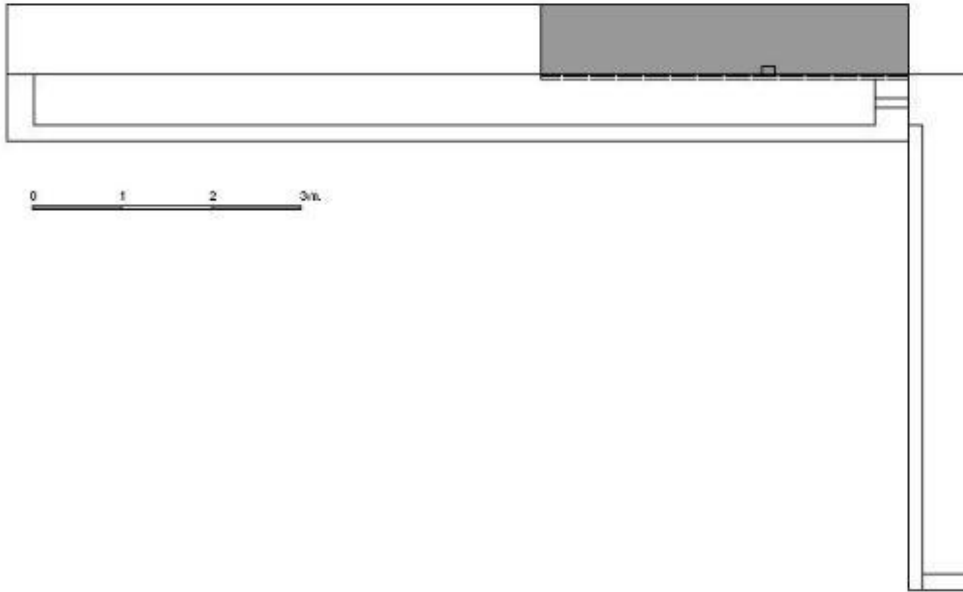

Şekil 17: Yazıbeyli Mahallesi I Numaralı Çeşme Cephesi (Çizim: F. CANYURT)

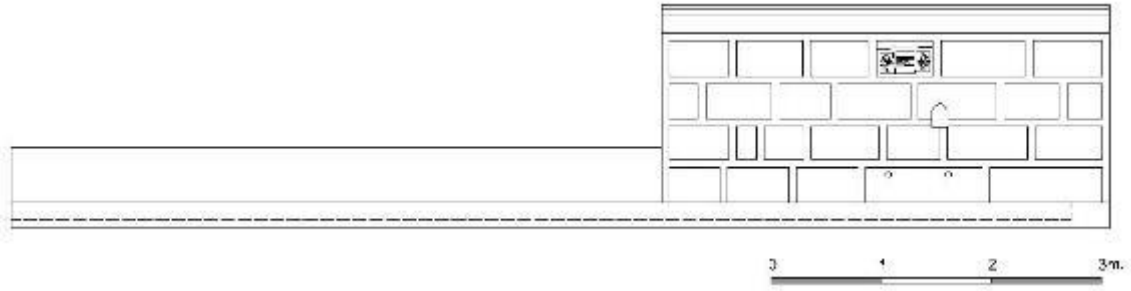

Foto 21: Yazıbeyli Mahallesi I Numaralı Çeşme Cephesi

Adı: Çimşit Mahallesi Çeşmesi	Örnek Nu. 11	Tarih: H.1296 / M.1878/ 1879	Yaptıran:
Yeri: Çimşit Mahallesi'nde yer alır.			
Türü: Bağımlı Çeşmeler	Kitabesi: 1296		
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır.			

Şekil 18: Çimşit Köyü Çeşmesi Planı (Çizim: Filiz CANYURT)

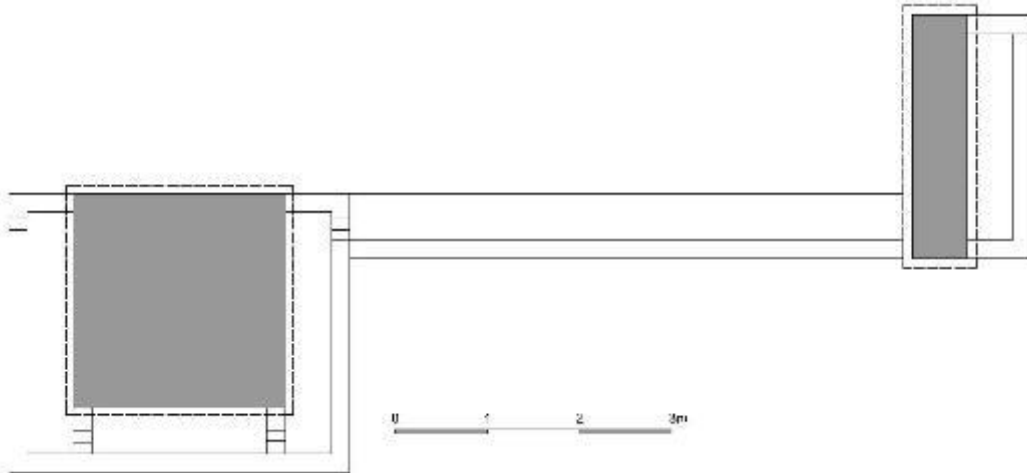

Şekil 19: Çimşit Köyü Çeşmesi Cephe Çizimi. (Çizim: Filiz CANYURT)

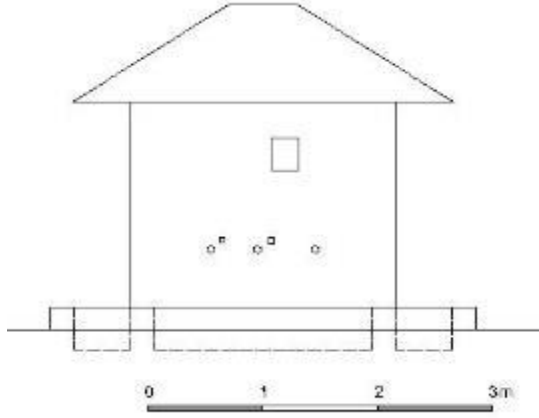

Foto 22: Çimşit Köyü Çeşmesi Genel Görünüm ve Kitabesi

Adı: Seyyid Halil Çeşmesi	Örnek Nu. 12	Tarih: H. 1297/ M.1880	Yaptıran:
Yeri: Fethiye Mah.camisinin güneyinde yer almaktadır.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: 1297 sahib'ül hayrat vel-hasenat es-seyyid Halil bin el-hac Ahmed.		
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır			

Şekil 20: Seyyid Halil Çeşmesi (Çizim: F. CANYURT)

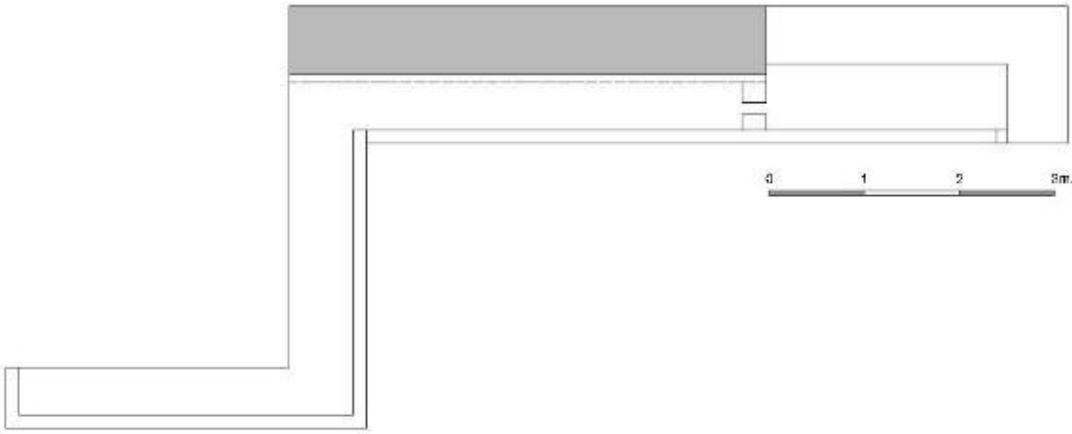

Şekil 21: Seyyid Halil Çeşmesi

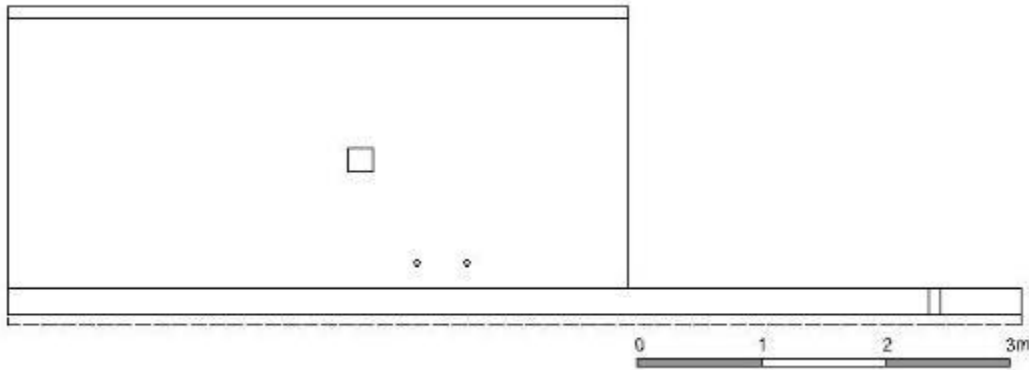
Foto 23: Seyyid Halil Çeşmesi

(Çizim: F. CANYURT)

Adı: Gök Hüseyin Çeşmesi	Örnek Nu. 13	Tarih: 19.- 20.yy.	Yaptıran: Gök Hüseyin
Yeri: Emirgazi Mahallesi'nde yer alır.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: <i>Sahib'ül-hayrat vel- hasenat vel'tağmir</i>		
Durumu: Günümüzde Kullanılmaktadır.	<i>merhum İsmail ibn Gök Hüseyin ruhuna Fatiha</i>		

Şekil 22: Gök Hüseyin Çeşmesi Plan (Çizim: Filiz CANYURT)

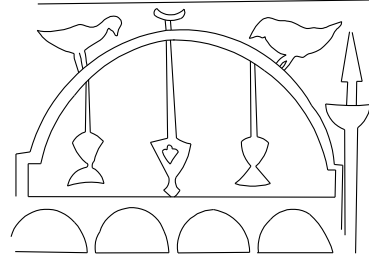
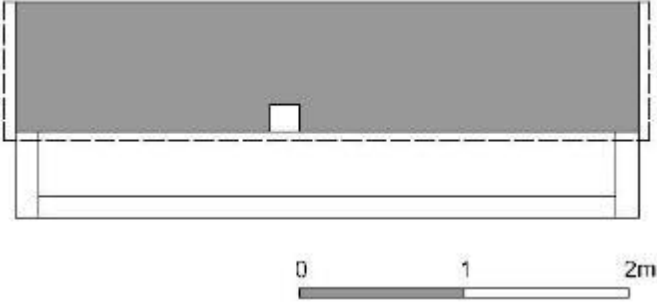

Şekil 23: Gök Hüseyin Çeşmesi Plan ve Cephe Çizimi (Çizim: Filiz CANYURT)

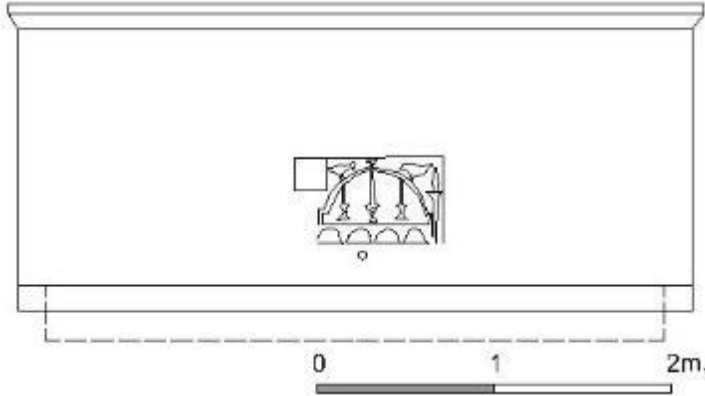

Foto 24: Gök Hüseyin Çeşmesi Cephesi ve Kitabesi

Adı: Örencik Köyü I. Çeşme	Örnek Nu. 14	Tarih: 19.yy.	Yaptıran: Gök Hüseyin
Yeri: Örencik Köyü girişinde			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır.			

Şekil 24: Örencik Köyü I. Çeşme Planı ve Süslemeleri (Çizim: F. CANYURT)

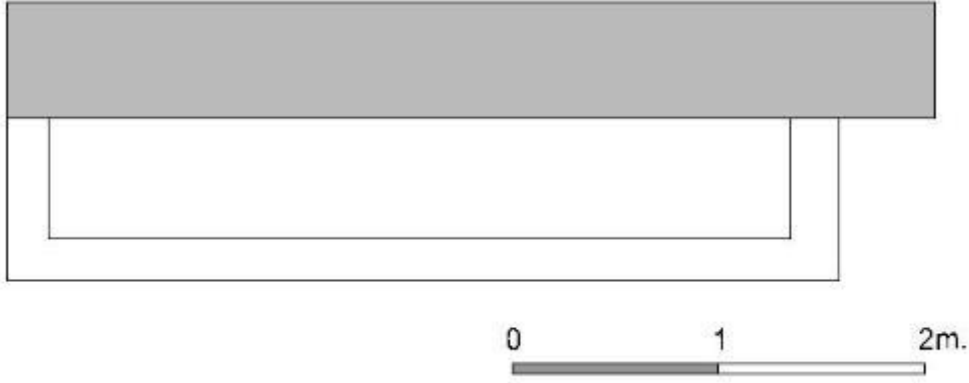

Şekil 25: Örencik Köyü I. Çeşme Cephesi (Çizim: F. CANYURT)

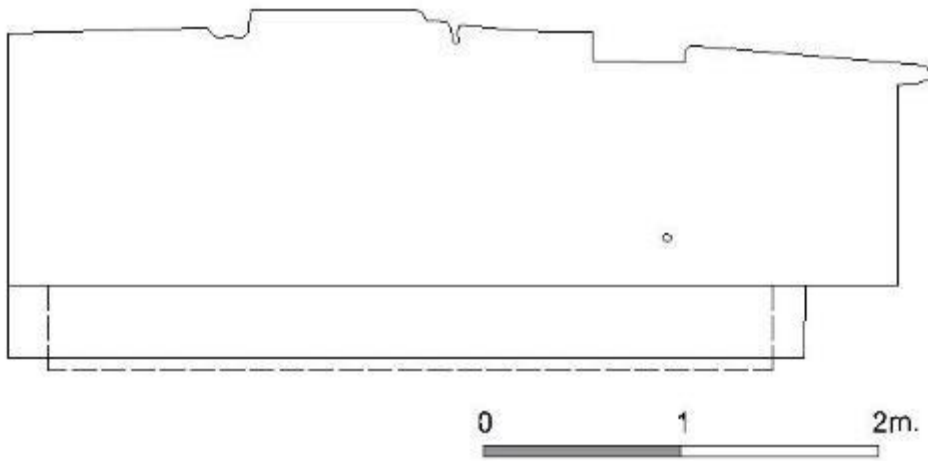

Foto 25: Örencik Köyü I. Çeşme Cephesi

Adı: İmrendi Mahallesi Çeşmesi	Örnek Nu. 15	Tarih: 19.yy.	Yaptıran:
Yeri: Mahallenin biraz dışında mera alanı içerisinde yer alır.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Günümüde çok az bir miktar su akmaktadır.			

Şekil 26: İmrendi Mahallesi Çeşmesi Plan (Çizim: F. CANYURT)

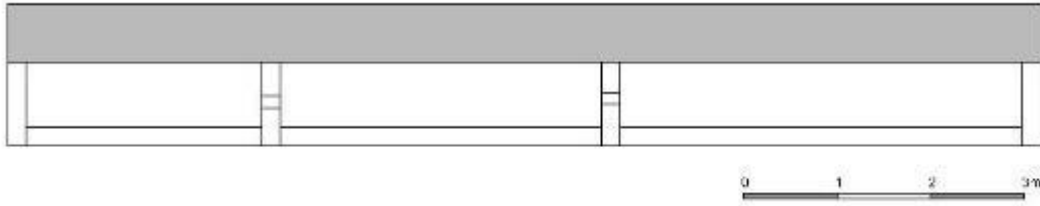

Şekil 27: İmrendi Mahallesi Çeşmesi Cephe (Çizim: F. CANYURT)

Foto 26: İmrendi Mahallesi Çeşmesi Cephe

Adı: Hatib Pınar	Örnek Nu.: 16	Tarih: 18.yy.	Tamir Tarihi: 1972
Yeri: İmrendi Mahallesi	Kitabesi: Sahib'ül-hayrat vel-hasenat ... 11*9		
Türü: Bağımsız Çeşme			
Durumu: Günümüzde de kullanılmaktadır.			

Şekil 28: Hatib Pınar Plan (Çizim: F. CANYURT)

Şekil 29: Hatib Pınar Cephe (Çizim: F. CANYURT)

Foto 27: Hatib Pınar Çeşmesi Cephe

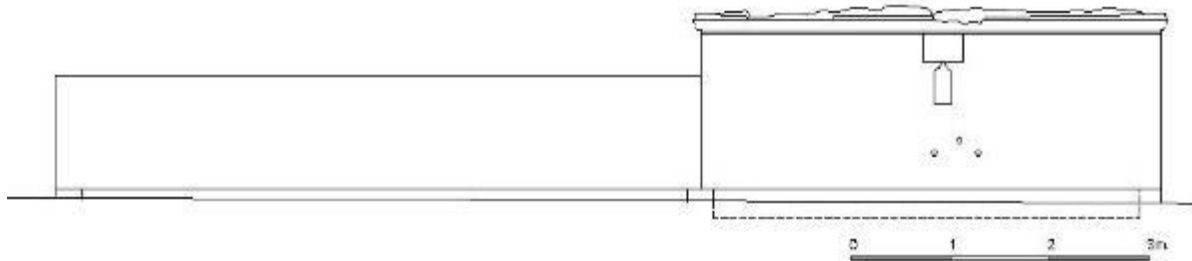

Foto 28: Hatib Pınar Çeşmesi Kitabesi

Adı: Olucak Çeşmesi	Örnek Nu. 17	Tarih: 19.yy.	Yaptıran:
Yeri: Yakubderviş Köyü yolu üzerinde		Kitabesi: Okunamadı	
Türü: Bağımsız Çeşme			
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır.			

Şekil 30: Olucak Çeşmesi Planı (Çizim: F. CANYURT)

Şekil 31: Olucak Çeşmesi Cephe Çizimi(Çizim: F. CANYURT)

Foto 29: Olucak Çeşmesi

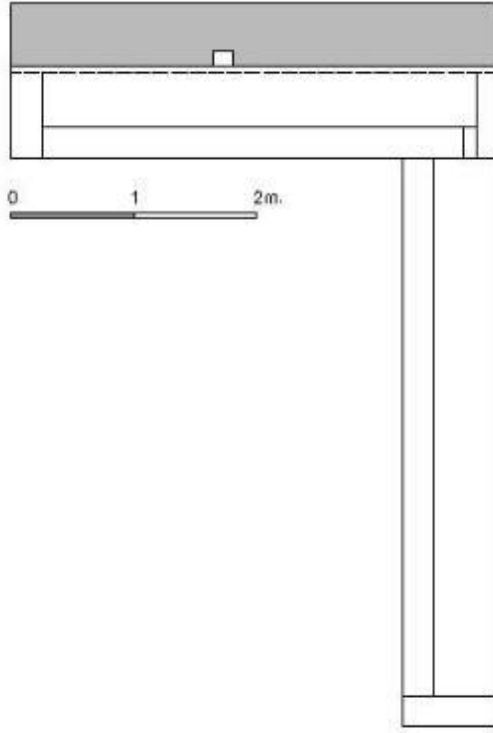

Foto 30: Olucak Çeşmesi Kitabesi

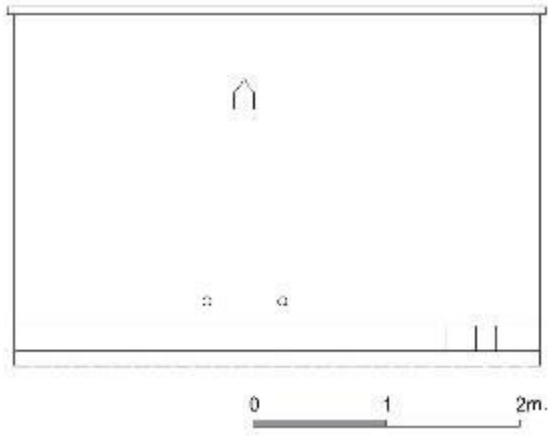

Foto 31: Olucak Çeşmesi Cephe

Adı: Kahramankazan Çeşmesi	Örnek Nu. 18	Tarih: H. 1318/ M.1900	Yaptıran:
Yeri: Satıkadın Mahallesi'nde bulunur.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Günümüzde Kullanılmaktadır.			

Şekil 32: Kahramankazan Çeşmesi Plan.
(Çizim: F. CANYURT)

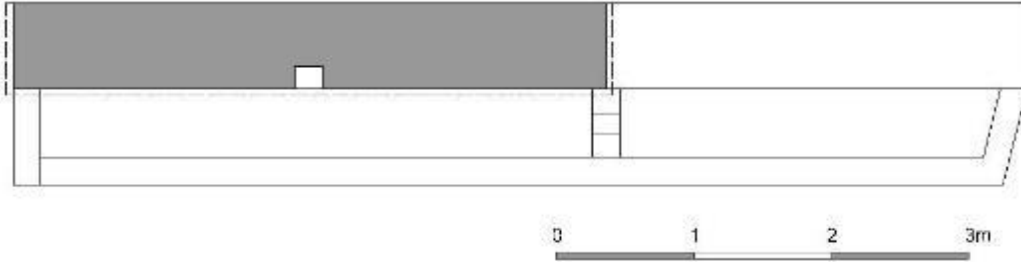

Şekil 33: Kahramankazan Çeşmesi Cephe
(Çizim: F. CANYURT)

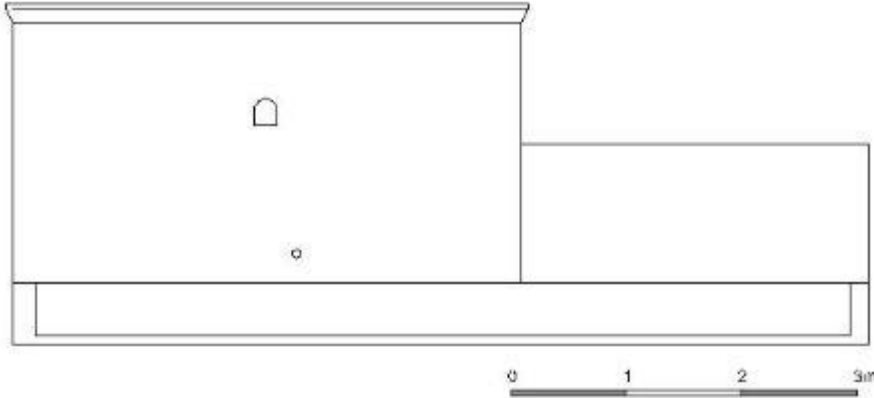

Foto 32: Kahramankazan Çeşmesi Cephe

Adı: Dutlu Pınar	Örnek Nu.19	Tarih: H.1324 / M.1906	Yaptıran: <i>Ankaralı zade Ahmed ve eşi Arife, Hüseyin ve eşi Zahide ile Süleyman</i>
Yeri: İmrendi Mahallesi içinde			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi: <i>sahib'ül-hayrat vel-hasenat Ankaralı zade Ahmed ve zevcesi arife,diğer Süleyman diğeri Hüseyin ve zevcesi Zahide ebnan Mehmed efendi 1 fi Şaban sene 1324</i>		
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır.			

Şekil 34: Dutlu Pınar Plan (Çizim: F. CANYURT)

Şekil 35: Dutlu Pınar Cephe (Çizim: F. CANYURT)

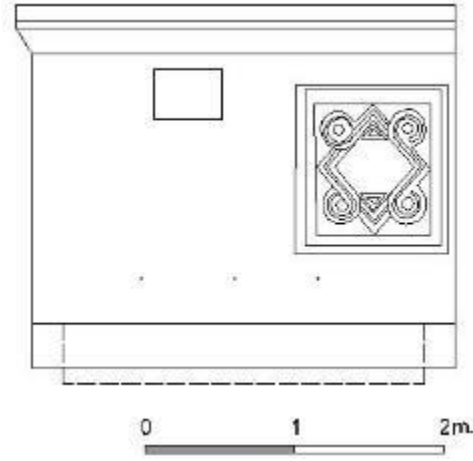
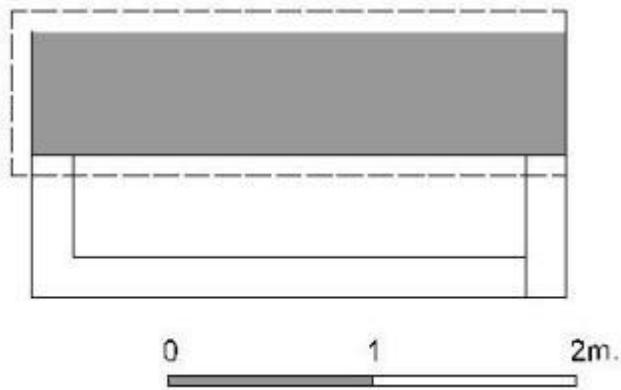

Foto 33: Dutlu Pınar Çeşmesi Cephesi ve Kitabesi

Adı: Fethiye Mahallesi Çeşmesi I	Örnek Nu. 20	Tarih: 20.yy.	Yaptıran:
Yeri: Fethiye Mah. camisinin güney duvarına bitişiktir.			
Türü: Bağlımlı Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır			

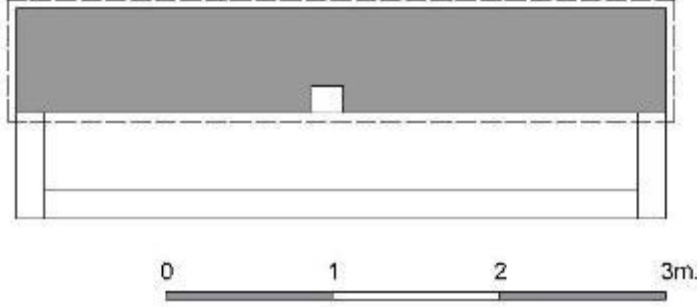

Foto 34: Fethiye Mahallesi Çeşmesi I

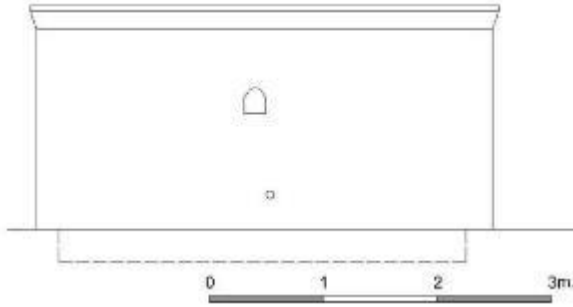
Şekil 36: Fethiye Mahallesi Çeşmesi I
(Çizim: F. CANYURT)

Şekil 37: Fethiye Mahallesi Çeşmesi I Plan (Çizim: F. CANYURT)

Adı: Fethiye Mahallesi Çeşmesi II	Örnek Nu. 21	Tarih: 20.yy.	Yaptıran:
Yeri: Tai Fethiye mahallesi yolu üzerinde bulunur.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Çeşmenin suyu akmamaktadır			

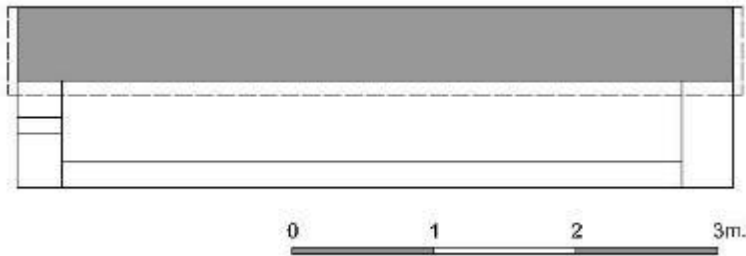
Şekil 38: Fethiye Mahallesi Çeşmesi II Plan (Çizim: F. CANYURT)

Şekil 39: Fethiye Mahallesi Çeşmesi II Cephe (Çizim: F. CANYURT)

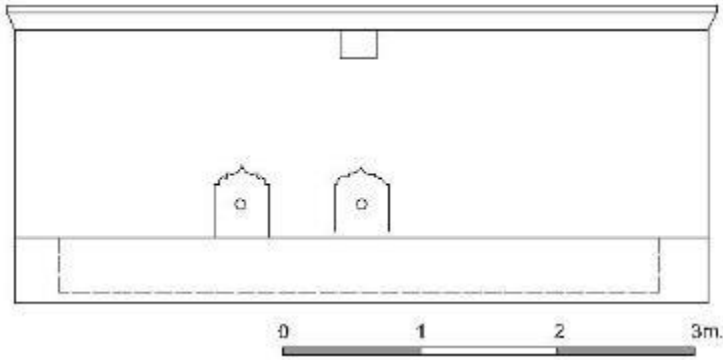
Foto 35: Fethiye Mahallesi Çeşmesi II

Adı: Ucarı Mahallesi Çeşmesi	Örnek Nu. 22	Tarih: 20.yy.	Yaptıran:
Yeri: Ucarı Mahallesi içerisinde.			
Türü: Bağımsız Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Kitabesi tahrip olmuş durumdadır.			

Şekil 40: Ucarı Mahallesi Çeşmesi Planı (Çizim: F. CANYURT)

Foto 36: Kitabe

Şekil 41: Ucarı Mahallesi Çeşmesi Cephesi (Çizim: F. CANYURT)

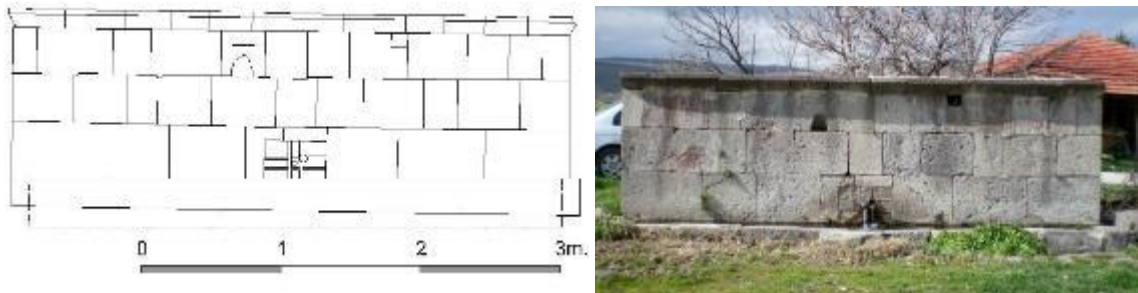

Foto 37: Ucarı Mahallesi Çeşme Cephesi ve Lüleleri

Adı: Yassıören Mahallesi Çeşmesi	Örnek Nu. 23	Tarih: 20.yy.	Yaptıran:
Yeri: Yassıören Mahallesi'nde	Kitabesi:		
Türü: Bağımsız Çeşme			
Durumu: Günümüzde kullanılmaktadır			

Şekil 42: Yassıören Mahallesi Çeşmesi Planı(Çizim: F. CANYURT)

Şekil 43: Yassıören Mahallesi Çeşmesi Cephesi

Foto 38: Yassıören Mahallesi Çeşmesi

(Çizim: F. CANYURT)

Adı: Yassıören Mah.Çeşme 2	Örnek Nu. 24	Tarih: 20.yy.	Yaptıran:
Yeri: Yassıören Mah.			
Türü: Bağimli Çeşme	Kitabesi:		
Durumu: Su Akmıyor			

Foto 39: Yassıören Mahallesi Çeşme 2

Foto 40: Yassıören Mahallesi Çeşme 2

KAYNAKÇA

- Acun,H., *Manisa 'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999.
- Aktuna, B., *Ankara Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi (Yayımlanmamış Lisans Tezi),Ankara1997.
- Arseven,C.E., “Çeşme”, Sanat Ansiklopedisi, C.I. İstanbul, 1983,s.389-390.
- Aybur,H- Karateke,H., *III.Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995.
- Aytöre,A. .,“*Türklerde Su Mimarisi*”, *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Tebliğler, Ankara 1962, s. 45-49.
- Barışta,H.Ö., *İstanbul Çeşmeleri Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıtsal Çeşmeler*, Ankara 1991.
- Bozkurt,T., *Beypazarı 'ndaki Türk Devri Yapıları*, Ankara 2004.
- Canyurt,F., ”*Kazan Fethiye Mahallesi Camisi*”, 2. Uluslararası Ankara- Kazan Ve Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Ve Uluslararası Sanat Çalıştayı.02-04 Ekim ,Kazan 2013, s.87-95.
- Çal,H.-İltar,G., *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği 2011.
- Çağyan S., *Geleneksel Antep Evlerinde Kalemışı Bezemeler Ve Duvar Resimleri*, Atatürk Üniversitesi Sos.B,L.Ens. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.
- Çaylak, A., *Çanakkale Çeşmeleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara1997.

- Çerkez M., "Ayaş Yunak Ve eşmeleri", *Ayaş Ve evresi Kùltür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 2-3 Mayıs, Ayaş 1997, s.199-233.
- Çerkez, M., "Beypazarı eşmeleri" Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara Sempozyumu 18-19 Aralık 2003, Büyükşehir Belediyesi Ankara 2004, s.241-370.
- Çerkez, M., "İnebolu eşmeleri", *Erdem*, C:15, Ankara 2005, s.145-183.
- Çerkez, M., "Uzunköprü eşmeleri", *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13/26, Fall 2018, p. 405-442.
- etin, H., "Kırkağaç İlçesi" Manisa İlçeleri Türk Kùltür Varlıkları Envanteri 45 (Ed: H. Acun), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.241-307.
- Çetintaş, S., "Türklerde Su-eşme, Sebil", *Güzel Sanatlar Dergisi V*, İstanbul 1944, s.125-147.
- Çetinkaya, E., *Bursa eşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012,
- ulpan C., *Antik Devirden Zamanımıza İlahiyat-Tıp Ve Sanat Tarihinde Selviler*, İstanbul 1961.
- Denktaş, M., *Karaman eşmeleri*, Kayseri 2000.
- Denktaş, M., *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (eşmeler, Hamamlar)*, Kayseri 2000.
- Denktaş, M., *Divriği eşmeler*, Kayseri 2005.
- Dündar, A., *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 1999.
- Eyice, S., "İstanbul", *M.E.B. İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5/2*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1968, s.1214/89-1214/95.
- Ersoy B - Ucar H., "Şehir-İçi Hanlarında Süsleme", Prof.Dr. Selçuk Mülayim Armağanı Sanat Tarihi Araştırmaları, İstanbul 2015,
- Fındık, N.Ö., "Gölmarmara İlçesi" Manisa İlçeleri Türk Kùltür Varlıkları Envanteri 45 (Ed: H. Acun), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.53-143.
- Geyik, G., *İzmir Su Yapıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- Hanoğlu C., *Erzurum Merkezde Cami Hazirelerinde Bulunan 18-19.Yy. Mezar Taşları*, Atatürk Üniversitesi Sosyol Bil.Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.
- Hergül Ç., *Dikili Ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.
- Karademir M., *Edirne eşmeleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya 2007.
- Karasu, G., *Afyon eşmeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Karpuz, H.- Dülgerler, O.N., "Konya eşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri* Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Ankara 2006, s.317-331.
- Laqueur H., "Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler" *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara 1984, s.265.
- Oğuz, B., *Mezar Taşlarında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983,

-
- Ödekan A., “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları, İstanbul 1992, s.281-306.
- Önge Y., *Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Öztürk,Ş., *Bitlis Su Mimarisi*, Bitlis Valiliği Kültür Varlıkları No:12 Malatya 2004.
- Pilehvarian,N.,*Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler*, İstanbul 2000.
- Sönmez,M.- Akmaydalı,H., “Konya Çeşmeleri”, *Rölöve Ve Restorasyon Dergisi*, Ankara 1987,s.140-145.
- Şener D., *18 Ve 19. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri*, Ankara Üniv.Sos. Bilimler Ens. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- Tanışık İ. H., *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul, 1943.
- Tanışık, İ. H., *İstanbul Çeşmeleri 2*, İstanbul 1945.
- Yörüköğlü, Ö., *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1987.
- Yurttaş H,-Özkan H.,*Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları*, Erzurum 2002.